

AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN BAZI ROMANLARINDA TEKNİK

YARD. DOÇ. DR. NÜKET ESEN

Ahmet Midhat Efendi ilk romancımız olmasının yanı sıra belki de, döneminin tek gerçek romancısıdır. Zira Tanzimat romanı olarak sınıflandırdığımız romanların yazarları bir veya iki roman yazmışlar, bunu da kendi üzerlerine aldıkları bir misyonu gerçekleştirmek için, bir batı edebiyatı türünde örnek vermek ve bazı fikirleri okuyucuya aktarmak için yapmışlardır.

Ahmet Midhat Efendi de aynı gaye ile yola çıkmış olsa bile çok sayıda ve çok çeşitli tarzda romanlar yazmıştır. Bu romanların bir bölümünde sadece içerik ile değil, teknik ile de uğraşmıştır. Gerçek bir romancı olarak romanı üzerinde deneyler yapmış, malzemesi ile oynamış, yaptığı işin sınırlarını yoklamıştır. "Bir hikâye nasıl anlatılır?" sorusu ile uğraşmıştır. 1881-1882'de yazdığı *Dürdane Hanım* ile 1890-1891'de yazdığı *Müşahedat* romanları buna iyi birer örnektir.

Bilindiği gibi, Ahmet Midhat Efendi roman yazarken geleneksel hikâyeciliğimizi sürdürmüş, bir meddah üslûbu ile okuyucuya seslenmiş, ona sorular sorarak bir konuşma havasında yazmıştır. Bu yüzden, zaman zaman okurun karşısında romanının bir karakteri gibi canlanmıştır.

Berna Moran'ın *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı çalışmasında belirttiği gibi, *Müşahedat* romanında biraz daha ileriye giderek kendini romanın kişilerinden biri yapmıştır. Moran'ın deyişiyle, "Anlatıcı-yazar olarak romanda bir karaktere dönüşmekten, hatta kendinden söz etmekten hoşlanan Ahmet Midhat, *Müşahedat*'ı birinci kişi ağzından yazarken romanın kişileri arasına romancı Ahmet Midhat olarak kendini de katmıştır." (s. 50). Bu tür, yazarın roman kişileri arasında görülmesi yepyeni bir şeydir.

Müşahedat'ta karşımıza çıkan bir başka teknik yenilik de, Ahmet Mithat

Efendi'nin romanın yazılması eylemine roman kişilerini de katmasıdır. Romanı anlatıcı-yazar olarak Ahmet Midhat Efendi 1. şahıs ağzından anlatmaktadır. Ama romanın üç ana karakterinin geçmiş hikâyelerini romana dönüştürürken, 3. şahıs ağzından anlatır. Ahmet Midhat Efendi yazar olarak, bu kişilerin, kendi ağızlarından yazdıkları hayat hikâyelerini romana katarak, onları da romanın bazı bölümlerinin yazarı kılmaktadır.

Böylelikle okuyucunun romanı, yazar olarak Ahmet Mithat Efendi'nin hayal ettiği bir şey değil de, başkalarının anlattığı bazı gerçeklerin nakledilmesi olarak algılamasını sağlar. Bu konuda Berna Moran şöyle der: "...olaylara tanık olmuş Ahmet Midhat'ın kendisinden dinlediğimiz için anlatılanların doğruluğundan kuşku duymamamız gerek. Geçmişe ait olaylara gelince, bunlar da uydurulmamış, bilenlerden dinlenmiş. Ahmet Midhat'ın öbür romanlarının anlatıcısı, romanı masal gibi kendi kafasından uyduran bir kurmaca ustası olarak karşımıza çıktığı hâlde, *Müşahedat*'ın anlatıcısı Ahmet Midhat bir tarihçi kesiliyor. Yazdıklarının doğru olduğu izlenimini uyandırmak için bir tarihçi gibi araştırıyor, kişilerle görüşüp bilgi topuyor, gazete haberlerinden, belgelerden yararlanıyor." (s. 56) *Müşahedat*, bu yanı ile postmodern romana yaklaşmaktadır.

Oysa, geleneksel anlatı türlerimiz, destan, masal ve halk hikâyeleri 3. şahıs ağzından anlatılır ve asıl hikâyenin içine kişilerden birinin kendi hikâyesi sokulacaksa bunu sahibinden, birinci ağızdan dinleriz. *Dürdane Hanım*'da kullanılan anlatım tekniği böyledir. Anlatıcı o günkü olayları 3. şahıs ağzından anlatmaktadır. Karakterlerin birinin ağzından kendi hikâyesini ve başka iki karakterin hikâyelerini yazarken ise, 1. şahıs anlatımı kullanılır.

Dürdane Hanım romanının birinci bölümünde, aslında Ulviye Hanım adlı bir kadın olup erkek kılığında gezen Acem Ali Bey ile sandalacı Sohbet'in dostluğu anlatılır. İkinci bölümde Ulviye Hanımın yalı komşusu olan Dürdane Hanım'ın başından geçenleri okuruz. Ulviye Hanım yanındaki yalıda neler olduğunu merak etmiş ve eğlenmek için oradaki hayatı gözetleyerek Dürdane Hanım'ın hayatına girmiştir.

Dürdane Hanım, Mergup Bey adlı bir genç ile evlilik dışı aşk yaşayan bir genç kızdır. Hamiledir ve doğurmak üzeredir. Ulviye Hanım bu durumu öğrenince kıza yardım etmeye karar verir ve Acem Ali Bey kılığında bir ebeyi gece evinden kaçırarak getirir ve zamanı gelmiş olan Dürdane Hanım'ı doğurturur. Üçüncü bölümde geriye dönüş yapılır ve biz Ulviye Hanım'ın

kim olduğunu ve Dürdane Hanım'ın nasıl bu duruma düştüğünü öğreniriz.

Dördüncü bölümde Sohbet'in ağzından kendi geçmiş hikâyesini okuruz. Sohbet son derece namuslu bir insan olmasına rağmen kötü ruhlu bir adamı öldürmek zorunda kalmış ve senelerce hapis yatmıştır. Sonra gene Sohbet'in ağzından, Mergup Bey'in açısından Dürdane Hanım ile olan ilişkisi, bu ilişkide Dürdane Hanım'ın aşk çılgını hâline gelerek nasıl Mergup Bey'in üzerine aşırı düştüğü ve adamı bıktırdığı anlatılır.

Aynı şekilde, eskiden Dürdane Hanım ile nişanlı olup, kız nişanı bozduğu hâlde hâlâ ona aşık olan Memduh Bey'in hikâyesi de, Sohbet'in ağzından, kendisinden dinlediği hikâyenin nakli olarak anlatılır. Son bölümde ise, Dürdane Hanım, gayri meşru bir çocuk doğurduğu hâlde Mergup Bey kendisi ile evlenmeyince, intihar eder. Mergup Bey başka bir kadın ile evlenir ve evlendiği kadının eski âşığı tarafından öldürülür. Ulviye Hanım ile görmüş geçirmiş, olgun bir insan olan sandalcı Sohbet evlenirler.

Görüldüğü gibi, romanda çeşitli kişilerin hikâyeleri iç içe sergilenir. Ulviye Hanım'ın hikâyesi, kesin çizgilerle ayrılmamakla birlikte, çerçeve hikâye gibidir. Onun içinde Dürdane Hanım'ın, Sohbet'in, Mergup Bey'in ve Memduh Bey'in hikâyeleri yer alır. Burada önemli bir yenilik yoktur; sadece birkaç hikâyenin iç içe geçmesi vardır. Ama anlatılanların kurmaca değil de, gerçek olduğu izlenimi yaratma çabası *Dürdane Hanım* romanında da mevcuttur.

Ahmet Midhat Efendi *Müşahedat*'ta, gerçeklik duygusu yaratmak için kendini yazar olarak roman kişileri arasına sokmuş, ayrıca roman kişilerini de romanın yazılması eylemine katmıştır. *Dürdane Hanım*'da ise, sonra *Müşahedat*'ta da göreceğimiz başka bir yöntem kullanılır. Romanın yazılışını konu eder. Romanın konularından biri romanın kendisi olur.

Berna Moran bu konuda *Müşahedat* ile ilgili olarak şunları söyler: "Ahmet Midhat tanıştığı birtakım insanlar arasında geçen bir aşk öyküsünü anlatırken, bu öyküyü romanlaştırmak için neler yaptığını, nasıl yazdığını anlatır. Diyebiliriz ki *Müşahedat*'ın konusu bir aşk öyküsü olduğu kadar *Müşahedat*'ın yazılışdır da."(s. 52)

Dürdane Hanım'da sık sık, anlatılanların bir roman olduğu ama bu romanın gerçek olduğu söylenir. Ulviye Hanım, Dürdane Hanım'ın hayatını merak etmesinin ve onun hayatına girmesinin, bir romanı gerçekte yaşama

arzusundan kaynaklandığını ifade eder ve şahit olduğu olaylara "Dürdane Hanımın romanı" der. Böylece, romanın içinde romanın adı konmuş olur. Romandaki anlatıcı ise, Ulviye Hanım'ın bu konuyu bir eğlence olarak görmesi ile ilgili "O eğlencenin içinden şaşılacak bir roman çıkmıştır." ifadesini kullanır.

Hemen arkasından da, "Fakat şeytan Ulviye, yalnız hikaye kitaplarında macera okumakla kalmak istemez; bir gün bir de sahiden yaşanmış bir romanın hayatta nasıl geçtiğini temaşadan zevk almak merakına düşer. Bu romanın en büyük kahramanının da Dürdane Hanım olabileceğini düşünür." der. Yani, Dürdane Hanım'ın romanı anlatılmaktadır ama bu gerçek bir olaydır; yaşanmış bir romandır. "Sahiden yaşanmış bir romanın hayatta nasıl geçtiğini temaşadan zevk almak merakı" çok modern bir edebî kaygıyı yansıtır. Oscar Wilde'ın "Hayat sanatı taklit etmelidir." sözlerini hatırlatır.

Birkaç sayfa sonra burada anlatılanların gerçek olduğunun tekrar altı çizilir. "Ah, bu roman öyle hikaye kitapları okumaya benzemez. Bu tiyatro öyle Bağlarbaşı'ndaki oyunlardan değil. Bunu bir şairin hayali yaratmamıştır. Burada görülen, işitilen şeyler bir gerçek." denir.

Biraz sonra "Romanların, tiyatronun... bazıları pek eğlenceli, bazıları da pek acıklı olur. İhtimal, Dürdane'nin romanı da acıklı bir roman olacak." denir. Bir süre sonra, okuyucuya okuduğu romanın gerçek olduğu tekrar hatırlatılır. "Ulviye'nin komşusunu böyle dinlemek merakı sahici bir romanın nasıl geçtiğini görmek istemekten geliyordu." denir.

Bir başka yerde ise, romanın eğitici yönüne değinilir. Başına birçok dert gelmiş olan Dürdane Hanım hiç roman okumamış olduğunu söyler. Halbuki akıllı, bilgili, becerikli Ulviye Hanım'ın çok roman okuduğu belirtilir. "Dürdane Hanımın 'Ben hiç roman okumadım.' sözünü işittiği zaman Ulviye Hanım kızın hem lakırdısını dinliyor, hem de zihninden 'Eğer sen romanları okumuş, hem de dikkatle okuyup erkeklerin, kadınların hallerini gereği gibi öğrenmiş olsaydın kendini bu vartaya düşürmezdin.' hükmünü veriyordu."

Romanın sonuna doğru ise, Mergup Bey'den Dürdane Hanım'ın intikamını almaya kararlı olan Ulviye Hanım, mağdur durumda olmasına karşılık Dürdane'nin böyle bir intikamı arzu etmediğini öğrenir. Böyle bir intikam almaya kalksa kendisinin suçlu duruma düşeceğini anlar. "Ulviye Hanım... yalnız bir tecessüs merakı ile giriştiği bu işin altından böyle garip bir roman

çıkacağına, hele romanın gidişi, bunun için acıklı bir netice almakta olduğuna şaşarak, kendi kendine dedi ki: "Acayip. Demek oluyor ki, bu romanda vakanın en büyük kahramanı ben olacağım derken, kötülük yönünden en büyüğü ben olacağım ha?"

Baştan beri, anlatılanın Dürdane Hanım'ın romanı olduğu belirtilirken, romanın sonuna doğru Ulviye Hanım'ın da aynı romanın kahramanlarından biri olduğu itiraf edilir. Çerçeve hikâye ile iç hikâyeler birbirine karışır. Gerçeğin hangisi, romanın hangisi olduğu belli değildir; gerçeğin romanı nasıl içerdiği belli değildir. Ayrıca, baştan beri, anlatılan romanın gerçek olduğu, yaşanmış olduğu tekrarlanır. Fakat gerçeğin ne olduğuna karar vermek çok zordur. Romanda adalet kavramına değinilerek haklı ile haksız ayırmanın güçlüğü, doğru ile yanlışın şartlara göre değiştiği gösterilmiştir.

Doğa üstü bir güce sahip olan Ulviye Hanım erkek kılığına girerek Acem Ali Bey adı altında inanılmayacak maceralar yaşar ve dışardan bakan insanlar onun kadın olduğunu anlamazlar. Yani, kimin kadın, kimin erkek olduğunu ayırmak bile zordur. Dış görünüşe bakarak karar vermenin güçlüğü sergilenir. Gerçeğin müphemliği gösterilir.

Çerçeve hikâye durumunda olan Ulviye Hanım - Acem Ali Bey hikâyesi doğa üstü, hayal mahsulü olduğu açıkça ortada olan bir hikâyedir. Zaten romanda gerçek olduğu devamlı vurgulanan hikâye, iç hikâye olan Dürdane Hanım'ın romanıdır. Romanın sonuna doğru iki hikâye tamamen birleşir. Romanda, romanın gerçek olduğu ama gerçeğin kendisinin pek belirgin olmadığı vurgulanır.

Hem *Dürdane Hanım*, hem de *Müşahedat* romanlarında bu gerçek - kurmaca ilişkisi önemli bir yer tutar. Tabii ki, burada söz konusu olan romandır; romanın gerçekliğidir. Yani, bu iki romandaki konulardan biri romanın ne olduğudur. Ahmet Midhat Efendi, gerçek bir romancı olarak malzemesini sorgulamakta ve yeni anlatım yöntemleri denemektedir.